

Kennis en Methode tijdschrift voor wetenschapsfilosofie en methodologie

Redactie

L. Boon, Rijksuniversiteit Limburg
H.P. Kunneman, Universiteit van Amsterdam
D. Pels, Universiteit van Amsterdam
K.A. Soudijn, Katholieke Universiteit Brabant
G.H. de Vries, Rijksuniversiteit Groningen

Medewerkers

J. van Benthem, Rijksuniversiteit Groningen
Th. de Boer, Universiteit van Amsterdam
S.J. Doorman, Technische Universiteit Delft
T.C. Meijering, Katholieke Universiteit Nijmegen
L.W. Nauta, Rijksuniversiteit Groningen
C.J.M. Schuyt, Rijksuniversiteit Leiden
B. Spiecker, Vrije Universiteit Amsterdam

Redactiesecretariaat

L. Boon
Vakgroep Gezondheidsethiek en Wijsbegeerte
Rijksuniversiteit Limburg, Abtstraat 2a, 6211 LS Maastricht
Manuscript getypt in 5-voud inzenden
Boeken ter recensie sturen naar G.H. de Vries,
Filosofisch instituut, Westersingel 19, 9718 CA Groningen

Administratie

Kennis en methode is een uitgave van Boom Meppel
Abonnementen kunnen wel tussentijds ingaan, maar niet tussentijds
beëindigd worden. Opzeggingen tenminste één maand voor het einde
van de jaargang.
Voor abonnementen, losse nummers en de opgave van advertenties
wende men zich tot:
Boompers, Postbus 58, 7940 AB Meppel, telefoon 05220-54306
Giro Boompers Meppel 2756509
Bank Amro-Bank Meppel, rek.nr. 47 69 09 775.

Kennis en Methode verschijnt 4 maal per jaar
Het abonnement kost f 59,50 voor studenten (geldt voor 4 achtereen-
volgende jaren), f 79,- voor niet-studenten, f 129,- voor instellingen
Advertentietarieven op aanvraag

© Uitgeverij Boom, Meppel en Amsterdam.

Niets uit dit tijdschrift mag worden verveelvoudigd en/of openbaar ge-
maakt, op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestem-
ming van de uitgever.

Druk Boompers drukkerijen bv, Meppel

Kennis en Methode

*Tijdschrift voor wetenschapsfilosofie
en methodologie*

Jaargang XI, 1987

**Boom Meppel
Amsterdam**

elk geval gedeeltelijk vanuit het culturele zelf verklaard moeten worden.

Bij holisme ligt het probleem iets anders. Indien de betekenis van elk verschijnsel afhankelijk is van een ander verschijnsel, is het in laatste instantie afhankelijk van zichzelf. Of: als de betekenis van een verschijnsel afhankelijk is van een 'Gestalt'-matige relatie tot andere verschijnselen, dan moet erkend worden dat het ook zelf bijdraagt tot de Gestalt. Ook holistische verklaringen zijn daardoor noodzakelijkerwijs partieel.

Deze problemen zijn alleen op te lossen wanneer we afstappen van het dichotome denken dat ons tot keuzen dwingt: het gaat niet om een of ... of-vraag, maar om een en ... en-constructie. Het antropologische explanandum zal gezien moeten worden als een verschijnsel (1) dat gedetermineerd wordt door materiële bestaansvoorwaarden, (2) dat gestalte krijgt door individuele mensen, (3) die hun handelingen tot op zekere hoogte institutionaliseren (waarna zij zich weer gaan verzetten tegen hun eigen creaties), en (4) die vorm krijgen op grond van de eigenaardigheden van menselijk symboliseren en de aard van symbolenstelsels (zie uitvoeriger Kloos, 1981 en Johnson, 1982).

Dit is een vorm van eclecticisme die bij sommigen op bezwaren stuit. Harris meent dat eclecticisme een 'prescription for perpetual disaster' is (Harris, 1979, p. 288). Zijn bezwaar berust op de overweging dat door geen duidelijke keuzen te maken, geen theorie met enige verklaringskracht ontwikkeld kan worden. Voor Pels is deze vorm van eclecticisme een 'enerzijds-anderzijds-retoriek' (Pels, 1986, p. 162) met dezelfde nadelige consequenties.

Er is echter een andere vorm van eclecticisme waarbij niet geldt dat cultureel gedrag van mensen nu eens materieel bepaald is, dan weer gezien wordt als uitdrukking van menselijk denken. Dat alternatief is dat cultureel gedrag tegelijkertijd materieel bepaald wordt, en vorm krijgt door specifieke menselijke denkpatronen. En: dat cultureel gedrag gekenmerkt wordt door een permanente spanning tussen institutionalisering van individuele gedragingen, en operationalisering (en daarmee tevens wijziging) van geïnstitutionaliseerde regels.

Literatuur

- Bailey, F.G., *Strategems and spoils. A social anthropology of politics*. Basil Blackwell, Oxford 1969.
- Blok, A., *Antropologische perspectieven*. Coutinho, Muiderberg 1978.
- Douglas, M., *Purity and danger. An analysis of concepts of pollution and taboo*. Routledge & Kegan Paul, Londen 1966.
- Durkheim, E., *The rules of sociological method and selected texts on sociology and its methods*. MacMillan, Londen 1982.
- Harris, M., *The rise of anthropological theory*. Routledge & Kegan Paul, Londen

1968; *Cows, pigs, wars and witches. The riddles of culture*. Random House, New York 1974. *Cultural materialism. The struggle for a science of culture*. Random House, New York 1979.

- Hawley, A., Ecology and human ecology. *Social Forces* 22 (1944), p. 398-405.
- Homans, G.C., *The human group*. Routledge & Kegan Paul, Londen 1951.
- Johnson, A., Reductionism in cultural ecology: the amazon case. *Current Anthropology* 23 (1982), 4, p. 413-418.
- Kloos, P., Culturele antropologie als polyparadigmatische wetenschap. In: A. de Ruijter (red.), *Beginselen in botsing*. ICA, Utrecht 1981, p. 29-42. *Four-dimensional pig. An experiment in anthropological explanation*. In: P. Kloos (red.), *Evomantica II, Opstellen over evolutie*. ICA Publicatie no. 65, Leiden 1984, p. 81-103. *Culture and the freedom to manoeuvre*. In: *The cultural dimension of development*. Netherlands National Committee for UNESCO, Den Haag 1986, p. 64-68.
- Leach, E.R., *The Sinhalese of the dry zone of northern Ceylon*. In: G.P. Murdock (red.), *Social structure in South East Asia*. Tavistock Publications, Londen 1960, p. 116-126.
- Mauss, M., *Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques*. *Année Sociologique*, n.s., vol. 1 (1925), p. 30-186.
- Nadel, S.F., *The foundations of social anthropology*. Cohen & West, Londen 1951. *The theory of social structure*. Cohen & West, Londen 1957.
- Nagel, E., *The structure of science*. Routledge & Kegan Paul, Londen 1961.
- Pels, P., *Defensief, teruggetrokken, veilig en voorzichtig: de stijl van de Nederlandse antropologie*. *Kennis & Methode* 10 (1986), p. 150-168.
- Radcliffe-Brown, A.R., *Structure and function in primitive society*. Cohen & West, Londen 1952.

DIEPTE EN MODELLENBOUW: EEN PLEIDOOI VOOR VERKLARING IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN ZONDER REDUCTIE NAAR PSYCHOLOGIE

S. Lindenberg

1. De onvolledigheid van algemene hypothesen

De oogst aan sociaal-wetenschappelijke 'wetten' is nog steeds mager. Een bekend voorstel om hieraan iets te doen (vooral in de sociologie) was het heil bij wat algemenere wetten te zoeken: bij psychologische wetten. Sociologische regelmatigigheden zouden dan door middel van psychologische wetten verklaard kunnen worden of, in een ander taalgebruik: sociologische regelmatigigheden zouden op psychologische wetmatigheden gereduceerd kunnen worden. Vraag: was dit een goed voorstel? De resultaten spreken er niet voor, met name bij de verklaring van macroverschijnselen. Dit zegt ons echter nog niet wat er misschien aan de hand is.

Mijn betoog komt in feite hierop neer, dat de reductiemethodologen twee belangrijke dingen zijn vergeten: (a) de grote *onvolledigheid* van sociaal-wetenschappelijke 'wetten' en (b) het *verschil tussen taken van psychologie en sociale wetenschap*: de eerste richt zich op de verklaring van individuele verschillen, de tweede richt zich op verklaring op het aggregate niveau. Deze verschillen zijn zo groot, dat het niet nuttig is om psychologische theorieën *direct* als gedragstheorieën in de sociale wetenschappen te gebruiken.

Terwijl men ervan uit kan gaan dat algemene hypothesen in alle wetenschappen onvolledig zijn (zie Gadenne, 1984), is dit in bijzondere mate te verwachten van algemene hypothesen in de sociale wetenschappen. Een hypothese is onvolledig als er impliciet of expliciet factoren worden verondersteld die niet in de hypothese zelf zijn aangegeven en die toch het hypothetisch verband kunnen 'storen'. Hoe krijgen wij een systematische greep op deze factoren?

Nemen wij een voorbeeld. Olson schreef in 1965 zijn inmiddels zeer bekende boek *The logic of collective action*. Zijn argumenten monden uit in de volgende hypothese: 'the larger a group is, the farther it will fall short of obtaining an optimal supply of any collective good' (p. 35). Wat doen we met deze algemene hypothese? Als wij de onvolledigheid systematisch willen reduceren, dan is het allereerst belangrijk ons terughoudend op te stellen en de hypothese niet meteen te zien als een kandidaat voor een wetmatige uitspraak. Doet men dit namelijk wel, dan zegt men impliciet: de onvolledigheid van de hypothese moet nog blijken, vooralsnog ga ik ervan uit dat ze volledig is. Omdat men bij het toetsen toch veronderstellingen moet maken, kan men niet beweren dat de toetsing zelf kan aantonen of de hypothese volledig is of onvolledig; en dus heeft men de poging al opgegeven om een systematische greep op de mogelijke storende factoren te krijgen. De veronderstellingen bij de toetsing zijn dan ook zonder meer ad hoc.

Het is duidelijk dat het hypothetisch verband in een bredere context moet worden gesteld waarvan men kan verwachten enig uitsluitsel over mogelijk storende factoren te krijgen. Elders heb ik verschillende traditionele pogingen om dit probleem op te lossen bekritiseerd (Lindenberg, 1982, 1983). Hier wil ik mij concentreren op de bespreking van diepte.

2. De deductieve verklaring met diepte en modellenbouw

Een verklaring geeft ons 'diepte' als zij aangeeft waarom en onder welke omstandigheden een algemene hypothese soms wel en soms niet opgaat (zie Popper, 1972 en De Vos, 1981). Hoe verkrijgen wij diepte? Het antwoord op deze vraag is niet eenvoudig en kan hier alleen worden aangeduid (zie Lindenberg, 1976, 1977 en 1981).

Om tot een diepere verklaring te komen, moet men principieel naar een niveau gaan waar minder storende factoren optreden, dat wil zeggen waar de onvolledigheid geringer is. In de sociale wetenschappen is dit niveau aan te duiden als 'individueel niveau'.

Het was de uitvinding van de Schotse moraalfilosofen (in het bijzonder Hume en Adam Smith) dat de menselijke natuur als het meest stabiele niveau bij de theorievorming in de sociale wetenschappen kan worden opgevat. Er zijn redelijk goede argumenten voorhanden om aan te nemen dat de menselijke natuur door de geschiedenis heen vrij constant is gebleven, terwijl menselijke gedragingen en opvattingen vrij grondig zijn veranderd.

Het individueel niveau in deze betekenis wordt dus voor de sociale wetenschappen relevant, niet omdat een sociale wetenschapper veel belangstelling heeft voor individuen of de menselijke natuur, maar omdat dit specifiek individuele niveau uitspraken met geringere onvolledigheid belooft en *daardoor* diepere verklaringen mogelijk maakt voor dingen die voor de sociale wetenschapper wel van belang zijn. Het individueel niveau verkrijgt hierdoor een *theoretisch primaat*, terwijl het *primaat van de analyse* bij het maatschappelijk niveau blijft (zie Lindenberg, 1976).

Een verklaring moet dus analytisch in twee delen worden gesplitst ('duale verklaringsstructuur'): in het eerste gedeelte wordt een verband gelegd tussen een sociaal verschijnsel en het gedrag van individuen; in het tweede gedeelte moet worden aangegeven hoe het gedrag van individuen (samen met andere factoren) leidt tot een bepaald collectief verschijnsel. Het tweede gedeelte heeft geen stabiel niveau en blijft daarom problematisch, maar in het eerste gedeelte kan met behulp van een 'individualistische theorie' de greep op mogelijk storende factoren behoorlijk worden vergroot.

Een theorie over de menselijke natuur is in eerste instantie een psychologische theorie. Maar het is gebleken dat zulke theorieën vaak onoverbrugbare moeilijkheden voor de sociaal-wetenschappelijke toepassing opleveren (cf. Schütte, 1976). Dit is op zich zelf niet verwonderlijk omdat een psychologische theorie in beginsel niet bedoeld is om sociaal-wetenschappelijke problemen (b.v. problemen van verklaring op een aggregaat niveau) op te lossen (cf. Wippler en Lindenberg, 1986).

Van een individualistische theorie die diepte (en dus grotere volledigheid) mogelijk maakt, moeten wij tenminste het volgende verwachten: (a) ze moet niet veel informatie per individu nodig hebben om adequaat toegepast te kunnen worden. Immers, gedrag moet op het aggregate niveau worden verklaard, niet op het niveau van aanwijsbare individuen; (b) ze moet het makkelijk maken om de invloed van institutionele en sociaal-structurele condities op instrumentele doelstellingen, restricties en verwachtingen van een klasse van individuen te modelleren; (c) het moet mogelijk zijn dat psy-

chologische (inclusief fysiologische) theorieën de gemaakte assumpties beïnvloeden. Bij voorbeeld, de gedragstheorie mag geen *axioma* over de menselijke capaciteit voor informatieverwerking bevatten; (d) ze moet het mogelijk maken om sterk vereenvoudigde veronderstellingen over de werkelijkheid te maken, die later door meer realistische veronderstellingen kunnen worden vervangen (methode van afnemende abstractie); (e) zij moet als theorie ter verklaring van gedrag goed zijn bekrachtigd.

Vele psychologische gedragstheorieën vervullen punt c en e, maar aan a, b en d is meestal niet voldaan; niet afzonderlijk, laat staan in combinatie. Dit is geen kritiek op die theorieën maar wel een kritiek op het idee dat psychologische theorieën direct als verklarende basis voor sociologische theorieën moeten worden gebruikt, zodat er sprake zal zijn van 'reductie' van sociologische op psychologische theorieën.

Wij moeten dus nog een individualistische theorie vinden die wel aan de aangegeven vereisten voldoet. Mijns inziens kan hiervoor alleen een theorie worden gebruikt die ook voor *sociaal*-wetenschappelijke doeleinden is opgesteld. Als het lukt zo'n individualistische theorie te vinden, dan is het mogelijk expliciete verklarende modellen te bouwen. Het kenmerkende van deze modellen ligt in de volgende punten: (1) de verklaring van gedrag wordt afgesplitst van de verklaring van het collectief verschijnsel; (2) voor beide verklaringstappen moeten expliciet 'modelassumpties' (vereenvoudigde veronderstellingen) worden gemaakt, die in beginsel vervangen kunnen worden; (3) het model geeft zelf mogelijk storende factoren aan of genereert nieuwe uitspraken over mogelijk storende factoren; (4) als zo'n model wordt getoetst, dan wordt het samen met de modelassumpties getoetst en men kan rekening houden met de door het model aangegeven of gegenereerde storende factoren².

Resteert nog de vraag of er überhaupt een individualistische theorie is die aan de bovengenoemde eisen voldoet. Het antwoord is een voorzichtig ja. Verschillende versies van de algemene nutstheorie voldoen redelijk aan deze eisen, wat niet betekent dat ze niet ook voor verbetering vatbaar zijn. De nutstheorie blijkt bovendien zeer flexibel nieuwe inzichten via 'brugassumpties' (bij voorbeeld assumpties bij de punten c en d supra) te kunnen opnemen (zie Lindenberg, 1981 en 1986).

3. Een eenvoudig voorbeeld van verklarende modellenbouw

Uitgangspunt voor dit voorbeeld is weer Olsons hypothese over de samenhang van groeps grootte en de produktie van collectieve goederen (zie par. 1). Dit voorbeeld verloopt in drie stappen, waarvan de eerste stap te maken heeft met de voorbereiding, de tweede stap met het reconstrueren van het

model dat gedrag verklaart, en de derde stap met het reconstrueren van het model dat het verklaarde gedrag verbindt met het collectieve verschijnsel (de produktie van collectieve goederen).

Stap 1. Grove reconstructie van deelvragen, dusdanig dat gedragingen van bepaalde acteurs zowel als afhankelijke variabele in de ene deelvraag als ook als onafhankelijke variabele in de andere deelvraag voorkomen. In Olsons boek vinden wij aanleiding voor de volgende reconstructie:

eerste deelvraag: groeps grootte → participatie in organisaties
tweede deelvraag: participatie in organisaties → collectieve goederen

Participatie in organisaties is afhankelijk van de grootte van de groep met gemeenschappelijke belangen: hoe groter de groep hoe geringer de participatie, hoe kleiner de groep hoe groter de participatie. Het gaat om participatie in organisaties die ten doel hebben de groepsbelangen te behartigen. Participatie kan bestaan uit meedoen aan de activiteiten van de organisaties of uit financiële bijdragen. Vervolgens is het realiseren van collectieve goederen (gerealiseerde groepsbelangen) afhankelijk van participatie in (belangen) organisaties: hoe groter de participatie hoe waarschijnlijker dat de groep is voorzien van een bepaald niveau van collectieve goederen.

Deze grove reconstructie heeft de volgende kenmerken: de randvariabelen (groeps grootte en collectieve goederen) hebben betrekking op sociale toestanden; de interveniërende variabele (participatie) heeft betrekking op gedragingen van individuen. In plaats van het operationaliseren van deze variabelen en vervolgens toetsen van de twee deelvragen proberen wij nu eerst tot een diepere theorie (verklarend model) te komen.

Stap 2. Reconstructie van de eerste deelvraag als model. Vraag: hoe wordt participatie in organisaties beïnvloed door groeps grootte? Wij gaan bij de beantwoording uit van een standaardversie van de nutstheorie en werken van daaruit naar twee kanten: naar de groeps grootte en naar participatie. Olson gebruikt een in de economie gangbare versie van de nutstheorie. Om deze theorie te kunnen gebruiken, moeten wij eerst verschillende vragen beantwoorden:

- wat zijn de belangrijke acteurs?
- wat zijn de alternatieven waaruit ze kunnen kiezen?
- wat zijn hun nutsargumenten (kosten- en batensoorten)?
- wat zijn hun restricties (middelen, beloningen, bestraffingen)?
- wat zijn hun (subjectieve) waarschijnlijkheden of soorten van (subjectieve) waarschijnlijkheden voor de uitkomsten?

Naast beantwoording van deze vragen, moet er ook worden aangegeven hoe

sociale of institutionele omstandigheden één of meer van deze elementen (alternatieven, nutsargumenten, restricties, waarschijnlijkheden) beïnvloeden.

Om het eenvoudig te houden kijken wij alleen naar de acteurs die samen de grote groep in Olsons hypothese uitmaken. In een complexer model zal men ook andere acteurs erbij moeten betrekken (degene met wie onze acteurs interacteren, zoals bij voorbeeld de leiding van de organisatie). Voor de situatie waarop Olsons hypothese van toepassing is, gaat het om twee eenvoudige alternatieven: participeren of niet participeren. De invulling van de nutsargumenten is ook eenvoudig, maar ze bevat de harde kern van Olsons theorie: collectieve goederen zijn nuttigheden die mij ten goede komen ook als ik niet heb bijgedragen tot de produktie ervan. Bij voorbeeld: ik heb profijt van een bepaalde CAO ook al heb ik mijn vakbondsbijdrage niet geleverd. Olson maakt dus een onderscheid tussen twee nutsargumenten: ten eerste de nuttigheid voor mij van een bepaalde voorziening van een collectief goed voor de groep; ten tweede, de nuttigheid (of onnuttigheid) voor mij van gevolgen van mijn handelen (participeren of niet). Deze laatste soort noemt hij 'selectieve prikkels'.

De assumpties omtrent subjectieve waarschijnlijkheden vloeien voort uit de assumpties omtrent collectieve goederen: de waarschijnlijkheid dat het collectieve goed ook zonder mijn participatie wordt geproduceerd en de verhoging van deze waarschijnlijkheid door mijn participatie. Wij hebben nu het volgende basismodel:

- $SEU_n = U_{cg} P_a$ en $SEU_p = U_{cg} (P_a + P_b) - U_k$, waarbij:
- SEU_n = het subjectief verwachte nut van het alternatief 'niet-participeren';
- SEU_p = het subjectief verwachte nut van het alternatief 'participeren';
- U_{cg} = het nut voor het individu van het collectieve goed cg;
- P_a = de subjectieve waarschijnlijkheid dat het collectieve goed ook zonder mijn participatie wordt geproduceerd;
- P_b = de subjectief ingeschatte verhoging van de waarschijnlijkheid dat cg wordt geproduceerd door mijn participatie;
- U_k = het nut van de kosten van mijn participatie (gemakshalve wordt aangenomen dat deze kosten voor mij zeker zijn).

Olson verbindt nu dit basismodel met groeps grootte door de brugassumptie dat naar mate een groep groter is, P_b kleiner is: naarmate een groep groter wordt, vinden mensen hun eigen bijdrage minder en minder belangrijk ('wat maakt mijn tientje nog uit voor een vakbond'). Hierdoor stijgt de kans bij toenemende groeps grootte dat $SEU_n > SEU_p$, dat wil zeggen dat niet-participatie

peren het hogere verwachte nut oplevert. De reden hiervoor is duidelijk: bij grote groepen tendeert $P_b \rightarrow 0$, zodat de te verwachten baten voor beide handelingsalternatieven gelijk worden, zelfs als U_{cg} zeer groot is; maar participatie veroorzaakt bovendien nog kosten, waardoor niet-participatie (bij gelijke baten) aantrekkelijker wordt.

Dit is echter alleen maar een deel van het verhaal. Wij zien meteen dat een grotere groeps grootte gecompenseerd kan worden door een verlaging van U_k . Hier hebben wij reeds een *mogelijke storende factor*: het verband tussen groeps grootte en participatie gaat niet op als de kosten van de participatie het kleiner worden van P_b compenseren. Nog belangrijker is het volgende: in het basismodel zijn behalve U_k geen selectieve prikkels aangenomen. Stel dat er bij 'non-participatie' negatieve selectieve prikkels aanwezig zijn en/of dat bij participatie positieve prikkels aanwezig zijn. Dan bepaalt de verandering in P_b niet uitsluitend of er wel of niet wordt geparticipeerd. Deze selectieve prikkels werken als storende factoren voor het hypothetisch verband tussen groeps grootte en participatie. Bij voorbeeld: U_{sp} is het nut van de negatieve selectieve prikkels voor 'niet-participeren' (zeg, een straf op belastingfraude), U'_{sp} is het nut van de positieve selectieve prikkels voor 'participeren' (zeg, het goede gevoel aan de collectieve lasten bij te dragen), dan geldt:

$$SEU_n = U_{cg} P_a - U_{sp} \text{ en } SEU_p = U_{cg} (P_a + P_b) - U_k + U'_{sp}.$$

Zelfs als $P_b \rightarrow 0$ gaat, wordt slechts niet geparticipeerd indien $U_{sp} < U_k - U'_{sp}$. Hier dienen zich meteen mogelijkheden aan om sociaal-structurele en institutionele factoren met de theorie te verbinden. Zijn er wetten die bepaalde selectieve prikkels scheppen? (belastingwetten, wetten omtrent militaire dienst, enz.) Zijn er mogelijkheden voor organisaties buiten de overheid (die een monopolie op fysiek geweld heeft) om selectieve prikkels te scheppen? Bij een sterke overheid zullen selectieve prikkels van particuliere organisaties waarschijnlijk eerder van positieve aard (dus U'_{sp}) zijn dan van negatieve aard (U_{sp}). Bij voorbeeld vakbonden kunnen reductiewinkels voor leden oprichten, waardoor positieve prikkels worden verbonden aan het leveren van een bijdrage (lidmaatschap). Maar positieve prikkels veroorzaken kosten voor de organisatie, zodat de financiële draagkracht van een organisatie van invloed zal zijn op de mogelijkheid participatie te mobiliseren. Olson zelf werkt de theorie dan ook in deze richting uit, maar voor dit paper kunnen we het hier bij laten.

De brugassumptie over het verband tussen subjectieve waarschijnlijkheden en groeps grootte kan ook zelf nog kritisch worden bekeken. Is het inderdaad zo dat P_b altijd met toenemende groeps grootte daalt? Uit studies over verkiezingen weten wij dat P_b zelfs bij een zeer grote groep (miljoenen) nog

groot kan zijn als de kiezer denkt dat het een nek-aan-nekrace zal worden, waarbij de uitslag misschien afhangt van een paar stemmen.

Samenvattend voor stap 2: wij hebben de deelhypothese over groeps-grootte en participatie gereconstrueerd in termen van een verklarend model. Hierdoor hebben wij verschillende storende factoren kunnen isoleren: verlaging van participatiekosten, negatieve prikkels voor niet-participatie, en, mogelijkwijs, de invloed van informatie op subjectieve waarschijnlijkheden. Bij beproeving van de oorspronkelijke deelhypothese moeten wij tenminste met deze factoren rekening houden. Tegelijkertijd heeft de reconstructie in termen van een verklarend model het voordeel een opening voor de verdere uitbouw van de theorie als sociologische theorie van participatie te geven. Selectieve prikkels en participatiekosten kunnen systematisch met sociaal-structurele en institutionele omstandigheden worden verbonden.

Stap 3: reconstructie van de tweede deelhypothese (transformatieproblematiek). Vraag: hoe wordt voorziening van een collectief goed beïnvloed door participatie in organisaties? De transformatieproblematiek is in het algemeen de volgende: onder welke omstandigheden worden menselijke gedragingen 'getransformeerd' in een bepaald collectief verschijnsel? De volgende constellatie van voorwaarden lijkt in het onderhavige geval verdedigbaar:

1. als de leiders van een (belangen)organisatie zich inzetten voor de belangen van de leden van de organisatie ...;
2. als een collectief goed voor de groep alleen via een (belangen)organisatie tot stand kan worden gebracht ...;
3. als, gegeven de eerste twee voorwaarden, de waarschijnlijkheid dat de inzet van de leiders een collectief goed voor de groep tot stand brengt klein is bij weinig leden en met het ledental groeit...

Gegeven deze drie voorwaarden en gegeven het resultaat uit stap 2 (geringe participatie), dan volgt nu het collectieve verschijnsel 'niet waarschijnlijk dat de groep is voorzien van collectieve goederen'. De constellatie van voorwaarden, samen met de conclusie (collectief verschijnsel), vormen nu de 'transformatieregel': 'als voorwaarden 1, 2 en 3 en als weinig participatie, dan (volgt logisch = wordt verklaard) geringe waarschijnlijkheid van voorzieningen van collectieve goederen voor de groep.

De mogelijk storende factoren komen hier niet uit een algemene theorie naar voren, maar door de vereiste een constellatie van voorwaarden expliciet te maken (transformatieregel). De theoretische kwaliteit van de constellatie (transformatieregel) hangt sterk af van onze *achtergrondkennis*. Wij zullen natuurlijk voorwaarden alleen kunnen bedenken als wij redenen hebben aan te nemen dat ze ook niet vervuld zouden kunnen zijn. Een be-

kende studie van Michels maakt ons erop attent dat leiders niet altijd de belangen van de leden behartigen. Kennis van de rechtssituatie in de VS heeft ons erop attent gemaakt dat collectieve goederen ook buiten organisaties om kunnen worden verworven, bij voorbeeld door een proces dat door één persoon is uitgelokt. Kennis van het verschil tussen organisaties die collectieve goederen produceren en organisaties die de produktie alleen kunnen beïnvloeden maakt ons erop attent dat het verband tussen ledental en succes van inzet van de organisatieleiding niet vanzelfsprekend is. Met verbetering van onze achtergrondkennis kunnen ook de transformatieregels theoretisch interessanter worden. Beschrijvende studies zijn voor dit doel direct relevant voor de theorievorming.

4. *Geen reductie naar psychologie!*

Is de aangeduide strategie voor het zoeken naar diepte een 'reductie' van sociologie naar psychologie of van sociologische theorieën naar psychologische theorieën? Samenvattend kunnen we stellen dat twee overwegingen ertoe leiden om dit gebruik van de term 'reductie' af te raden. Ten eerste de betekenis van 'individueel' is anders bij sociologische dan bij psychologische theorieën. Wil men in de sociologie gedrag verklaren, dan richt men zich op aggregaten en negeert individuele verschillen. Psychologische theorieën zijn daarentegen op individuen als individuen gericht, waarbij individuele verschillen juist belangrijk zijn. Dit onderscheid tussen de betekenis van 'individueel' bij sociologie en bij psychologie komt erop neer dat men in de sociale wetenschappen reeds op het individuele niveau met modellenbouw moet werken en niet direct met psychologische theorieën.

Ten tweede door middel van het individuele niveau kan alleen gedrag worden verklaard. Meestal gaat het in de sociologie echter om de verklaring van collectieve verschijnselen en alleen in zeer eenvoudige gevallen is de stap van verklaard gedrag naar verklaard collectief verschijnsel triviaal. Veel vaker gebeurt het dat wij moeten aangeven welke sociale omstandigheden ervoor zorgen dat het gedrag van verschillende mensen een collectief verschijnsel tot stand brengt of, in een wat meer technische taal uitgedrukt, hoe gedrag naar een bepaald collectief verschijnsel *getransformeerd* wordt.

Vanwege beide punten is het alleen maar door een gewrongen constructie mogelijk van een 'reductie' van sociologische op psychologische theorieën te spreken, waarbij de belangrijke verschillen in taken en daarmee in de soort theorievorming juist uit het oog worden verloren. In plaats hiervan, zo de argumentatie van dit stuk, is het beter modellenbouw en het zoeken naar 'diepte' centraal te stellen.

Noten

1. Dit artikel is een sterk aangepaste versie van (de kern van) Lindenberg, 1982. Voor nadere achtergronden, motivatie en referenties raadplege men dit artikel.

2. Een verklarend model is dus een bepaalde soort van deductieve verklaring, waarbij zowel diepte als ook de methode van afnemende abstractie van pas komen. Beide hoofdkenmerken hebben de functie om onvolledigheid te verminderen. De zin van verklarende modellen kan dan ook pas worden ingezien als onvolledigheid expliciet een probleem is geworden. Verklarende modellen zijn ook vaak geformaliseerd, omdat deducties daardoor gemakkelijker worden. Maar formalisering is geen essentieel kenmerk van verklarende modellen.

Literatuur

- Arts, W., S. Lindenberg en R. Wippler (red.), *Gedrag en structuur*, boekaflevering van *Mens en Maatschappij*, Rotterdam 1976.
- Gadenne, V., *Theorie und Erfahrung in der psychologischen Forschung*. Siebek, Tübingen 1984.
- Lindenberg, S., De structuur van theorieën van collectieve verschijnselen, Arts e.a., 1976, p. 1-20.
- Lindenberg, S., Individuelle Effekte, kollektive Phänomene und das Problem der Transformation, in: K. Eichner en W. Habermehl (red.), *Probleme der Erklärung sozialen Verhaltens*, Meisenheim, Hain 1977, p. 46-84.
- Lindenberg, S., Erklärung als Modelbau: Zur Soziologischen Nutzung von Nutzentheorien, in: W. Schulte (red.), *Soziologie in der Gesellschaft*, Universiteit Bremen, Bremen 1981.
- Lindenberg, S., De onvolledigheid van algemene hypothesen: een pleidooi voor verklarende modellen. *Mens en Maatschappij*, 57 (1984), 4, p. 373-391.
- Lindenberg, S., 'Zur Kritik an Durkheims Programm für die Soziologie', *Zeitschrift für Soziologie* 12 1983 p.139-151.
- Lindenberg, S., An assessment of the new political economy: its potential for the social sciences and for sociology in particular, *Sociological Theory* 3 (1985), 1, p. 99-114.
- Lindenberg, S., Rational choice and framing: the situational selection of utility arguments. Paper presented at the Rational Choice Group meeting, XI World Congress of Sociology, New Delhi 1986.
- Olson, M., *The logic of collective action*. Schocken Books, New York 1965.
- Popper, K.R., *Objective knowledge*, Clarendon Press, Oxford 1972.
- Schütte, H.G., Het dilemma van de macrosociologie, in: Arts e.a., 1976, p. 51-74.
- Vos, H. de, *Interpretatie en verklaring*, Van Loghum Slaterus, Deventer 1981.
- Wippler, R., en S. Lindenberg, Collective phenomena and rational choice, in: J. Alexander e.a. (red.), *Relating micro and macro levels in sociological theory*, University of California Press, Berkeley 1986.

MICRO-ONDERBOUWING VAN DE MACRO-ECONOMIE: HEURISTIEK VERSUS THEORIE

J. Snippe

Mogen verklaringen holistisch van aard zijn? En indien niet, kunnen ze dan tot theorieën van een lager niveau worden gereduceerd? Evenals in verschillende andere empirische wetenschappen spelen ook in de economie deze vragen een rol. Zij komen op drie manieren voor: als vragen over hoe de werkelijkheid in elkaar zit, als vragen over de interne samenhang van onze kennis en als vragen over hoe we in onze kennisverwerving het best te werk kunnen gaan. Deze drie soorten vragen vormen respectievelijk het *ontologische*, het *kennis-theoretische* en het *methodologische* aspect van het *holisme-versus-reductionisme* vraagstuk.

In dit artikel zal vooral het kennis-theoretische aspect van belang zijn. Uitgangspunt daarbij is dat in de economie de holistische benadering vooral in de macro-economie manifest is. In verband daarmee zullen we ons bezig houden met de vraag of de macro-economie consistent is met de micro-economie en met de specifieke manier waarop die consistentie doorgaans wordt nagestreefd. Het ontologische aspect wordt geheel buiten beschouwing gelaten. Dat kan zonder bezwaar, omdat daarover in brede kring consensus bestaat. De meeste economen zijn het er over eens dat economische verschijnselen worden bepaald door individuele handelingen en dat het functioneren van een economie als geheel daarom geen op zichzelf staande werkelijkheid is. Het methodologische aspect is in wat volgt op twee manieren van belang. In de eerste plaats zal er bij de vraag of reductie mogelijk is, van uit worden gegaan dat uit de reductie op zijn minst dezelfde inzichten moeten kunnen worden afgeleid als uit de holistische benadering. In de tweede plaats is het methodologische aspect van belang in zoverre het de aanleiding vormt voor de probleemstelling die in dit artikel centraal staat en samenhangt met de manier waarop die probleemstelling wordt opgevat. We zullen er namelijk van uitgaan dat de holistische benadering in problemen verzeild is geraakt die binnen de holistische aanpak niet kunnen worden opgelost. Dat uitgangspunt zal in wat volgt nog worden toegelicht.

Voor we daar aan toekomen zal echter eerst worden aangegeven wat in dit artikel onder macro- en micro-economie wordt verstaan en op welke manieren de reductievraag kan worden opgevat.